

ha azt elemezzük, hogy mivel töltik ki a tanulók ezt az időt, azaz milyen tanulási folyamat valósul meg.

Igen tanulásosak lehetnek a pedagógus szerepével és a pedagógusképzés reformjával kapcsolatos hazai vitáink eldöntésekor az alábbi gondolatok. „A tanárnak az lesz a feladata, hogy a tanulók és a tananyag között hatékony együttműködést hozzon létre, az aktív tanulási időt maximálissá tegye. Az eredményes pedagógusok egyformán jól taníthatnak bármely tantárgyat, különösen elemi szinten, mivel szaktárgyi tudásuknak csak ahhoz kell elegendőnek lennie, hogy a tanulók számára megfelelő oktatási anyagokat biztosítsanak. Még a felső tagozatos szinten is lényegében azonosá válik a különböző szaktárgyakat tanító pedagógusok munkája, mivel az egyes tantárgyakra jellemző specifikumok az oktatási anyagokban érvényesülnek. Más szavakkal: a *hatékony tanár* jelentős mértékben *a tanulók és a tananyagok együttműködésének* humán *segítőjévé válik*, így azok a „tanítási készségek”, amelyek a speciális „tanítási anyagok” tanulók általi felhasználását a legeredményesebben segítik, tantárgytól függetlenül mindig is szükségesek és megfelelőek lesznek.” Ha nem is rendelkezünk a nyomtatott és audiovizuális anyagok olyan arzenáljával, amely a Gage által vázolt helyzetet megteremtené, e nemzetközi méretű tendenciát figyelmen kívül hagyva, s a pedagógiai mesterségbeli tudás rovására a szaktárgyi ismeretek dominanciáját, illetve kizárólagosságát hangoztatni nem időszerű.

A pedagógiai kutatásban a „*mennyiségi* és a „*minőségi*” megközelítési mód jelentőségéről, arányairól, potenciális lehetőségeiről meg-megújulnak a viták. Az amerikai kutatásokban a minőségi szemlélet mostanában kezdti megtörni a kvantitatív kutatások egyeduralmát. A minőségi elemzés képes feltárni, hogy mi az, ami lehetséges, a mennyiségi elemzés pedig választ adhat arra is, hogy milyen a valószínűsége az adott jelenség előfordulásának, bekövetkezésének. Vagyis, a minőségi módszerekkel új jelenségeket, összefüggéseket, hipotéziseket lehet felfedni, míg a mennyiségi módszerek igazolhatják, érvényesíthetik a feltételezéseket. Kézenfekvő a megoldás, a tudomány olyan torzulásmentes fejlődésére van szükség, amelyben a mennyiségi és a minőségi módszerek előnyei egyaránt kiaknázhatók. E torzulásmentes fejlődés lehetőséget ad a *letró*, az *összefüggéscsökkentő* (korrelációs) és a *kísérleti* jellegű empirikus kutatások egymást kiegészítő, egymásra épülő alkalmazására is.

Végül, a hazai kutatásszervezés és kutatásirányítás bottladozásai aktuálissá teszik azokat a fejtegetéseket, amelyeket a pedagógiai és a társtudományi kutatások viszonyáról olvashatunk. Ahogyan a pedagógia nem foglalhat el monopol helyzetet a nevelésügy számára végzett kutatásokon belül, ugyanúgy a társtudományok, határstudományok indirekt segítsége sem szoríthatja háttérbe a par excellence neveléstudományi vizsgálódásokat. Köznevelésünk fejlesztését segíthetik a szociológiai, pszichológiai, közgazdasági kutatások eredményei, de az alapvető kérdésekre a pedagógiának kell választ adnia.

Gage könyve a kutatási eredmények szintetizálásával, a pedagógusképzés és a kutatásmetodika számára adódó konzekvenciák levonásával jelentősen hozzájárul a tanítás tudományos alapjainak megteremtéséhez. Világos, tényeket tisztelő, elfogulatlan s egyben invenciózus tárgyalási módjával pedig a közérthető, rendszerező, gondolatébresztő tudományos publikációk sorát gazdagítja.

Falus Iván

ROBERT ALT: DAS BILDUNGSMONOPOL

A művelődési monopólium

Berlin 1978. Akademie-Verlag. 198 oldal

A közelmúltban elhunyt szerző könyve sajátos és fontos kérdéssel foglalkozik: az osztálytársadalmak egyenlőtlen anyagi elosztását kísérő és azt szervesen kiegészítő kulturális egyenlőtlenség problémáját vizsgálja. A kultúrának, mint fontos hatalmi eszköznek szerepét régóta felismerték konzervatív és haladó oldalról egyaránt, a jelenség konkrét társadalmi összefüggéseinek vizsgálata, beillesztése egy adott társadalom újratermelési folyamataiba olyan komplex feladat, amely hatalmas anyagismeretet és dokumentáló bizonyítást követel. Robert Alt könyvének érdeme, hogy ezt a

legfontosabb feltételt jól megteremti, bár helyenként aktualizáló értelemben használja bőséges anyagismeretét.

Végigkövethetjük azt a folyamatot, amelyben nyilvánvalóvá válik, hogy a társadalmi egyenlőtlen-ségek pusztán erőszakkal vagy szimpla „megtévesztéssel” fenn nem tarthatók, illetve huzamos ideig nem biztosíthatók. Az egyén által elfogadott, az egyes emberrel elfogadott értékrend és morál mindennél jobban biztosítja a fennállót.

A szerző – bár témája tárgyalását alaposabban a feudalizmus végén kezdi el, amikor a születés alapján egyenlőtlen művelődési viszonyok uralma megrendül, s az új társadalmi formáció, a kapitalizmus művelődési igényrendszere kezd kibontakozni – a kulturális monopólium bonyolult jelenlétét tulajdonképpen a törvény előtti egyenlőség polgári társadalmában igyekszik igazán bebizonyítani. Néha azonban az egyoldalúan negatív kritika alapjáról értékeli a polgári társadalom rendszeren belül maradó, haladó törekvéseit. De a hatalmas dokumentáló anyag – objektív tartalmával gyakran korrigálja ezeket a tendenciákat.

Arról van ugyanis szó, hogy Alt bőségesen dokumentálja a polgári társadalom XIX. századi történetének azt a két művelődési irányzatát, amelyekben közös ugyan a fennálló rend alapjainak védelme, de a közös cél ellenére is objektív értékkülönbség van a nép az „alsóbb osztályok” művelődésével kapcsolatos álláspontjukban. „A legműveltebb nemzeteknél is a társadalmi élet természete szerint a nagy tömegnek olyan emberekből kell állnia, akiknek testi és szellemi erejét a mechanikus munka emészti fel. Ilyen helyzetben a gondolkodók éppesség az eszméknek csak egy nagyon korlátozott körét képes átfogni” (144. old.). Ehhez az osztrák iskolaügyi megállapításhoz – helyességét illetően – sokat nem lehet hozzátenni. De a megoldásra vonatkozóan a válaszok eltérnek, erre jó példa Alt egyik idézete: „Isten, a Természet és Haza a közönséges embert pusztán a fizikai tevékenységre hívta el. Ha ő most az Ön hibájából többet tanul, mint rendeltetéséhez szükséges, úgy Ön bűnös Isten és a Haza előtt” (147. old.). A porosz junckernek G. F. Dinter tanítónak mondott szavaiban benne van az a különbség, amit Alt gyakran nem tekint lényegesnek. A haladó polgárság korai szószólójának, Mirabeau-nak a szavai mutattak a másik útra is: „... a gazdag egész biztonsága, élvezeteinek fennmaradása a szegények moráljában van, de morál elképzelhetetlen felvilágosodás nélkül, felvilágosodás pedig nem nyerhető oktatás nélkül” (307. old.).

Robert Alt az osztályharc egészének szempontjai alapján rendszerezi a művelődési monopóliumra vonatkozó eredményeit és véleményét. Nem pusztán a művelődési anyag mennyiségét, de minőségét és funkcióját is vizsgálja, s ezt összekapcsolja a társadalom közegében spontán érvényesülő s az osztálytársadalom keretében a status quo fenntartásában jelentős szerepet játszó nem szervezett és rendszerezett művelődés elemzésével: az egyén mikrovilágában érvényesülő motivációs rendszer működésével.

A szerző szerencsés „túlbiztosítással” dolgozik, azaz az összefüggéseket többszörös bizonyítással támasztja alá, s széles tájékozottsága révén, amely az egész XIX. századra kiterjed, megtalálja a „leplezőket” és a cinikusan „nyíltakat”, akik egyrészt a polgári társadalom műveltségi ellentmondásait, másrészt, az osztályérdekeket megfogalmazzák. Adatokkal és véleményekkel alátámasztva követhetjük végig azt a történelmi korszakot, amelyben az önző egyéni profitérdek lassan meghátrál az összprofitérdek előtt: „csak jól nevelt emberektől lehet az alattvalói és atyai kötelességek hű követését elvárni, és a magán-önérdek követeli meg a nyugalom, a rend és az engedelmesség kis áldozatok árán történő megváltását” (307. old.). Hosszú ideig ilyen ilyen áldozatról – kiadósabban népszerűségről – szó sem lehetett, hiszen a vallás fegyelmező-elfogadható hatása elégségesnek és kétségtelennek látszott. Nem véletlen tehát a népoktatás vallási tartalmának túlsúlya.

Alt bizonyítja a művelődés terjedelmének állandó, történelmileg szükségszerű növekedését, amely egyre inkább kiszorítja azt a konzervatív-reakciós szemléletet, amely a képzetlenséggel kulturálatlansággal vélte a „bajokat” megelőzni.

Kicsit egyoldalúan rangsorolva ugyan, de felvetődik a gazdasági és kulturális nyomor megszüntetésének és a két terület összekapcsolódásának kérdése is. Foglalkozik Alt a hamis tudat nevelési „termelésével” és feladataival, s ennek az osztálytudatra való hatásával. A könyv nagyobb része a művelődési tartalom „monopolista” korlátait járja körül három oldalról. Az érintettek köre részéről, azaz, hogy kik (pl. nők, etnikai kisebbségek) szenvednek ettől. A művelődési tartalom korlátainak önmagában megvalósuló formáiról beszél másodsor: itt a legfontosabb az a történelmileg változó és kutatásra érdemes tény, hogy hogyan növekedik az elnyomottakkal szemben támasztott, illetve nekik nyújtott tudás minimuma. Ugyanide tartozik ennek a minimumnak az összetétele (pl. furcsa, de

érthető ellenállás a számtan tanításával szemben akkor, amikor az írás-olvasást már szükségesnek elfogadják). Persze, nem csak a pozitív tartalom, hanem a hiány is fontos lehet: a termelési és irányítási ismeretek és készségek viszonyából és szerepéből következnek az „alsó néposztályok” számára tilos területek: a közigazgatás, a jog, a hadászat, a csere és a kommunikáció átfogóbb ismerete, a morál (leszámítva a „katekizmus”-vallást) teológia és filozófia. Ezekben a területeken túl, figyelemre méltó a presztízis-ismeretek és készségek tudatlag rögzítő erejű, tekintélyt kölcsönző körének vizsgálata, ahol már a hatalom „manipulatív” közvetítése folyik. Ezekre természetesebben nem tanítják a népet. Valamennyiüknek közös jegye az időigényesség és az esztétikusság; magatartás, öltözködés, sportok, speciális játékok, a művészet és a „humanista” műveltség, a gyakran pusztán megkülönböztető idegen nyelv.

Végül a művelődési monopólium megvalósulásának módjait és módszereit tekinti át a szerző. Itt fontos mozzanatként elkülöníti a művelődési korlátozás spontán (életformában adott és készen talált) és irányított formáit (kulturpolitika). Az utóbbi a könnyebben megfogható, hiszen az egyes intézményekből való elzárás durva módszerétől a típusokkal történő finom manipulációig terjed a skála.

A könyv legvégén Alt utal a népoktatás „hosszú menetelésére”, amely a tartalom és módszereken és képzési formákon (elkülönült iskolák) túl a rövid iskolaidőben kezdődik (különösen falun) és a megélhetési gondok kényszerén folytatódik.

A tárgyalt korszak zömmel a XIX. század. A korábbi korszakokra utaló megállapítások vázlatosak, s azok is a fő korszak gondolatait igyekeznek alátámasztani. Nem éppen szerencsés az a „rövidrezárás”, amely a XX. sz. kapitalizmus mellőzésével, illetve pusztán kiragadott példákkal történő illusztrálásával a XIX. század szabadversenyes kapitalizmusával a ma közép- és kelet-európai szocializmusát állítja szembe.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a szerző átfogó elemzésének sikerült – egy széles anyagismereti bázison nyugvó – képet adni a XIX. századi polgári társadalom művelődési-politikai tendenciáiról, s az itt objektíven ható társadalmi érdekekről. Egyszer-egyszer aktualizáló, máskor túlzottan polemizáló hangvétele ellenére olyan munkáról van szó, amely történelmi forrásértékekben gazdag, és fontos indításokat adhat a további konkrét történelmi kutatásokhoz.

Tőkéczi László

KOVÁCS JÓZSEF: TEGNAPTÓL HOLNAPIG

Budapest 1978. Tankönyvkiadó 192 oldal

Aligha véletlen az életrajzok, memoárok iránt világszerte tapasztalható fokozódó érdeklődés. E jelenség okát különböző szerzők, különböző módon magyarázzák, de feltételezhető, hogy az egyik ok éppen a történelem gyors alakulásában, változásában keresendő. A világ dolgai iránt érdeklődő olvasó talán éppen az életrajzokon, visszaemlékezéseken keresztül kíván bepillantani a múlt, vagy éppen már általa is átélt közelmúlt eseményeibe.

Az elmúlt évtizedben egymás után jelentek meg – igen sokszor pedagógiai, neveléstörténelmi vonatkozásokat is tartalmazó – visszaemlékezések. A felsorolás teljessége nélkül csak utalunk *Kászonyi* Dániel (Magyarhon négy korszaka), *Granasztói* Pál (Lián), *Garzó* Imre (Életem és abból merített gondolatok) munkáira. De a távolabbi múltat felidéző visszaemlékezések mellett a 70-es években fokozódott az érdeklődés a közelmúlt iránt is. Gondolunk itt a „Tények és tanúk” című sorozat több kötetére, az Új Írásban a „Pályám emlékezete” című sorozatra stb.

A pedagógiai vonatkozású – pontosabban a pedagógus pályát bemutató visszaemlékezések száma csekély. Az ismertebbek közül legfeljebb csak a „Pedagógussorsok, emlékek” című gyűjteményes munkát (Tankönyvkiadó, Bp., 1977.) említhetjük.

Ezért érthető érdeklődéssel fogadtuk *Kovács József* életrajzi visszaemlékezését. Élete, mely gazdag volt fordulatokban és küzdelmekben, nem tipikus pedagógussors. Tevékenysége nem egy osztályra vagy egy iskolára terjedt ki, hanem az egész magyar közoktatásra. Ez a körülmény természetesen nem csökkenti, hanem csak fokozza az olvasó érdeklődését, hiszen oktatáspolitikánk, közoktatásirányí-